

uloga poljoprivrede i sela u razvoju obalnih područja hrvatske

josip defilippis

instituz za jadranske kulture
i melioraciju krša
sveučilišta u splitu,
split, hrvatska

Udio društvenog proizvoda obalnog područja u ukupnom društvenom proizvodu Hrvatske veći je od udjela stanovništva (35,5%—30,6%), zahvaljujući znatno razvijenijim djelatnostima tercijarnog sektora. Poljoprivredna proizvodnja, naprotiv, znatno je slabije zastupljena. Vrijednost ove proizvodnje zasniva se međutim, na njejoj komplementarnosti. Riječ je o izrazitoj zastupljenosti mediteranskih kultura. Prilagodavajući se proizvodnoj strukturi i prirodnim uvjetima koji je omogućavaju, agrarna politika Hrvatske trebala bi stoga biti regionalnog karaktera.

Višedecenijsko smanjivanje seoskog stanovništva obalnog područja Hrvatske zadnjih se godina znatno ublažava, a u nekim dijelovima čak je i zaustavljeno. U selima, međutim, dominiraju nepoljoprivredna domaćinstva, tj. ona koja nemaju ni jednoga aktivnog poljoprivrednika. Otuda strategija razvoja sela kao socijalnoga, ekonomskog i kulturnog ambijenta, u kojemu je poljoprivreda tek jedan segment, mora polaziti od ukupnosti uvjeta života na selu, a ne samo od uvjeta za poljoprivrednu proizvodnju. Takvim razvojem, pak, aktiviraju se i postojeće mogućnosti razvoja same poljoprivrede.

Kada je riječ o seoskim područjima koja su zahvaćena ratnim razaranjem, »projekti« aktiviranja poljoprivredne proizvodnje morali bi voditi računa o dugoročnoj ekonomskoj efikasnosti, što bi, pored ostalog, omogućilo stvaranje »ekonomski održivih« gospodarstava, a za moguću tendenciju povećanja neobrađenih površina već bi sada trebalo tražiti takve odgovore da do toga ne dođe.

primljeno travnja 1992.

sociologija sela 30 (1/2) 53-60 (1992) 53 aktualna tema

—>Obalno područje Hrvatske¹⁾ obuhvaća oko jedne trećine ukupnog teritorija Republike na kojem živi nešto manje od jedne trećine njezina ukupnog stanovništva, a često se zaboravlja cjelokupni jadranski akvatorij. Neposredna blizina mora, dužina i razvedenost obale (1.778 km kopnene obale), mnogobrojni otoci i mediteranska klima daju ovom kraju posebna obilježja i pružaju mu specifične mogućnosti razvoja.

1) Bez pretenzija da ga geografski pobliže određujemo, pod obalnim područjem — ako drukčije nije navedeno — ovdje podrazumijevamo područje bivših zajednica općina Splita i Rijeke.

Tablica 1

Obalno područje u privredi Hrvatske

	Broj	Udio u Hrvatskoj (%)
Ukupna površina (km ²)	20.200	35,7
Stanovnika ukupno (1991)	1,455.313	30,6
Društveni proizvod (u 1988 u tis. din)	1,362.084	35,5
— industrija	480.450 (35,2)	31,5 (39,8)
— poljoprivreda i ribarstvo	66.549 (4,9)	18,8 (9,2)
— ugostiteljstvo i turizam	195.778 (14,4)	77,6 (6,6)
— promet i veze	200.881 (14,7)	54,8 (9,6)
— trgovina	231.936 (17,0)	34,6 (17,5)
Broj turističkih ležajeva (1989)	887.093	96,1
Broj noćenja turista (1989)	57,843.291	93,5

Izvor: SGH—1990. Napomena: brojevi u zagradama izražavaju udio (%) pojedinih djelatnosti u društvenom proizvodu obalnog područja i Hrvatske.

Privreda ovog područja daje nešto više od jedne trećine ukupnog društvenog proizvoda Hrvatske, s time što se njena struktura jasno razlikuje po većem udjelu tercijarnog sektora (prvenstveno ugostiteljstva, turizma, prometa i veza) i osjetno slabije zastupljenoj poljoprivredi (bilo da te odnose promatramo kao udio u privredi Hrvatske bilo kao odnose zasebnih privrednih struktura). Posebnost ove privrede proizlazi i iz značajnih turističkih kapaciteta.

Mnogi se ekonomisti slažu da takva struktura nije primjerena obalnom području i njezinu značaju u ukupnome privrednom razvoju Hrvatske kao pomorske zemlje. Zalažu se za otklanjanje »prljave« industrije, jer je inkompatibilna s turističkim razvojem, kao i industrije velikog potrošača energije, za odlučniji razvoj tercijarnih djelatnosti, pogotovo turizma, kao i svih onih djelatnosti koje, na tom spoju privrede Hrvatske i morskog puta u svijet mogu naći optimalni smještaj. Naravno, za razvoj takve privredne strukture potrebno je osigurati suvremen i efikasan promet robe i ljudi između obalnog i ostalog dijela Republike kao i transparentnu protočnost ukupnog prometa od mora (čitaj svijeta) prema Evropi i obrnuto.

U toj novoj privrednoj strukturi obalnog područja i poljoprivreda bi trebala naći adekvatnije mjesto time što bi još više bila okrenuta turističkoj potražnji, tržištu kontinentalnog dijela Republike i izvozu.

proizvodna struktura i tržište

Obradive površine obalnog područja obuhvaćaju površinu od oko 331 tisuću hektara. To znači da na 35,7% ukupnih površina Hrvatske, ovo područje raspolaže samo sa 16,3% ukupnih obradivih površina Republike. Ili: dok na jednog stanovnika Hrvatske u prosjeku otpada 0,43 hektara obradivih površina, na jednog stanovnika obalnog područja dolazi samo 0,23 hektara. Jedna polovina. Sve to govori da je obalno područje siromašno obradivim površinama. Razloge ovog »siromaštva« treba tražiti velikim dijelom u kraškim osobinama ovog područja ali i u posljedicama naglašenog procesa deagrarnizacije kao i nerazumnoj izgradnji na poljoprivrednim površinama. Samo u zadnjih dvadeset godina (1970—1990) ovo je područje izgubilo 56.472 hektara obradivih površina ili 14,6% površina iz 1970. Odatle i naglašena potreba da se očuvanju obradivih površina na ovom području posveti posebna pažnja.

Prirodni uvjeti (mediteranska klima i krševitost tla) presudno su utjecali na razvitak poljoprivrede obalnog područja. Po svojoj proizvodnoj strukturi ona se jasno

razlikuje od proizvodne strukture ostalog dijela Republike. U priloženom pregledu (tablica 2) navedeni su, ilustracije radi, podaci za samo neke značajnije proizvodnje i njihov udio u ukupnoj proizvodnji Hrvatske. Ovome bi svakako trebalo dodati zimsku — izvansezonsku proizvodnju povrća i proizvodnju u zatvorenim prostorima (plastenici, staklenici). Iz pregleda je jasno izražena orijentacija na »mediteranske« kulture i niska zastupljenost klasične kontinentalne ratarske proizvodnje (kukuruz, pšenica). Zapravo se radi o dvijema različitim proizvodnim strukturama (mediteranskoj i kontinentalnoj) koje se međusobno nadopunjuju obogaćujući ukupne proizvodne potencijale Republike.

Tablica 2

Poljoprivredni kapaciteti obalnog područja

	Broj	Udio u Hrvatskoj (%)
Ukupne obradive površine (ha)	330.658	16,3
— Oranice	220.576	13,5
— Voćnjaci	30.147	42,3
— Vinogradi	37.507	51,4
Proizvodnja nekih kultura (1989/90. u t. — zaokruženo)		
— Pšenica	79.300	6,2
— Kukuruz	65.200	2,9
— Grožđe	190.600	52,4
— Masline	14.500	100,0
— Višnje-maraska	6.500	100,0
— Mandarine	6.200	100,0
— Aktinidija (kivi)	12.200	100,0
— Breskve	8.000	90,0
— Smokve	8.500	100,0
— Rogač	500	100,0
— Trešnje	4.200	39,4
Broj muznih krava	62.900	13,3
Broj ovaca ukupno	569.000	75,7
Obradive površine društ. sektora (ha)	20.893	5,3
Seoskih gospodarstava (1991)	102.235	19,2

Izvori: SGH 1990. Dokumentacija 789, Popis stanovništva 1991.

Hrvatska ima sreću da, kao malo koja relativno mala zemlja, ima tako široku proizvodnu strukturu. Tu nesumljivu prednost bi umješnom politikom regionalnog razvoja trebalo znati valorizirati.

Golem je trud poljoprivrednika, struke i znanosti koje su svojom upornošću i vitalnošću, u ne baš uvijek sklonim uvjetima, ukazali na strukturne mogućnosti poljoprivrede obalnog područja. Postavlja se pitanje kako te mogućnosti optimalno valorizirati. Da bismo odgovorili na ovo pitanje trebalo bi otvoriti čitav niz složenih problema u što ovdje ne možemo ulaziti. Zadržimo se ipak, makar u natuknicama, na problemima tržišta jer će i oni uvelike utjecati na daljnji razvoj.

Podimo od jedne globalne ocjene da je obalni prostor područje »skupih« poljoprivrednih proizvoda²⁾ U obalnom području, u najvećoj mjeri, ne proizvode se osnovni (»strateški«) prehrambeni proizvodi (žitarice, masnoće, šećer, mlijeko i sl.). Njeni proizvodi su (u pravilu) proizvodi »višeg« životnog standarda kada je

■

2) Ona je »skupa« jer angažira ili mnogo radne snage (povrće, vinogradi — vino visoke kvalitete), ili mnogo kapitala (melioracija zemljišta, sistemi za navodnjavanje, voda, staklenici—plastenici i sl.).

stanovništvo podmirilo osnovne energetske potrebe hrane i širi svoju potrošnju prema raznovrsnijim, kvalitetnijim proizvodima (specifičnim proizvodima), poznatim »markama« i sl.). Kako onda razvijati jednu specifičnu proizvodnu strukturu kada je sadašnja kupovna moć potrošača izrazito niska, jedva podmiruje osnovne životne potrebe, a i u dogledno vrijeme ne bi bilo realno očekivati da će značajno narasti.³⁾ Postoje i postojat će određeni slojevi stanovništva koji mogu priuštiti »kvalitetniju« prehranu i njihov će udio u ukupnom stanovništvu postepenim razvojem biti sve veći. Tako će se širiti tržište (kvalitetnijih) proizvoda obalnog područja, ali to neće biti ni brzo ni skoro.

Turistička potrošnja hrane je svakako interesantna jer je ona čini oko 50% prometa u ugostiteljstvu i turizmu. Prehranu stranih turista trebalo bi tretirati kao specifičan izvoz hrane po vrlo povoljnim uvjetima, oslobođen svih izvoznih ograničenja. Međutim, što možemo očekivati od siromašnog putnika koji se pretežno hrani u jeftinom pansionskom restoranu, samoposluživanju, piceriji ili sl. On troši najnužnije količine hrane, u pravilu niske kvalitete. Umnožavanje broja turista, zadržavanjem koncepta »masovnog« turizma, ima svoja ograničenja i ozbiljne zamjerke. Ozbiljno se razmatraju potrebe za prijelaz na kvalitetniji oblik turizma. Međutim, kakve su mogućnosti tog prijelaza i što nam on znači sa stanovišta potrošnje hrane. Jedno je sigurno: kvalitetnije promjene u turizmu, pa ni u turističkoj potražnji hrane, ne treba tako brzo očekivati.

Obalno područje tradicionalni je izvoznik nekih poljoprivrednih proizvoda (vino, višnja maraska). Kada se prilike jednog dana normaliziraju, treba računati sa mogućnostima izvoza u druge republike bivše Jugoslavije. Taj će izvoz, između ostalog, ovisiti i o ekonomskoj razvijenosti i mogućnosti da izađu iz (ne male) privredne krize u kojoj se te sredine sada nalaze. Unapređenje izvoza na zapad, koji sam ne zna kuda će sa svojim proizvodima, predstavlja već poseban problem. Tamo se može prodirati s nekim specifičnim proizvodima ustaljene — visoke kvalitete, velikih serija, zajamčene ekološki zdrave hrane. Na promoviranju takva izvoza značajnu će ulogu imati izvoznici koji će trebati izvanredno poznavati to tržište i u taj posao ulagati puno znanja, upornosti i marketinškog napora.

Eto to su neki, samo naznačeni, elementi tržišta koji će, uz sve ostale činioce, utjecati na razvoj proizvodne strukture poljoprivrede obalnog područja i uvjetovati mogućnost valorizacije njezinih proizvodnih potencijala. Bez značajnijeg privrednog razvoja, rasta standarda stanovništva i njegove kupovne moći (kako u obalnom području tako i u Republici), bez kvalitetnijeg razvoja turizma i značajnog izlaska u Evropu, ne bi bilo realno očekivati brže i značajnije pomake u proizvodnji. To naravno, ne znači da ne postoje mogućnosti razvoja i da svaku takvu mogućnost ne treba iskoristiti. Međutim, treba prihvatiti činjenicu da se poljoprivreda nigdje, kao autonomna djelatnost, nije razvijala izvan ukupnoga privrednog okruženja te će se i proizvodna struktura poljoprivrede obalnog područja dugoročno razvijati u ovisnosti od toga ukupnog privrednog napretka. U tom kontekstu, čini nam se, treba pristupiti problemu i osmišljavati razvoj poljoprivrede obalskog područja.

selo i poljoprivreda obalnog područja

Dugoročne tendencije migracije iz sela obalnog područja izgleda da se u zadnje vrijeme »smiruju«. Još su uvijek naglašene u Dalmatinskoj zagori i unutrašnjosti Istre. Prema prvim rezultatima iz popisa 1991, čak i na tradicionalno emigracijskom području dalmatinskih otoka seosko stanovništvo pokazuje znakove stagnacije.⁴⁾

3) Troškovi prehrane nepoljoprivrednih domaćinstava Hrvatske u 1984. iznosili su 40,4% da bi u 1991. narasli čak na 54,5% ukupne osobne potrošnje. Izvori: SGH za odgovarajuće godine.

4) Za detaljniju analizu ovih fenomena trebat će sačekati obradu podataka popisa stanovništva 1991.

Tablica 3

Seosko stanovništvo obalnog područja

U tisućama

Područja	1971.	1981.	1991.	1991/1971.
Splitsko	501	441	430	85,8
Riječko ⁵⁾	188	177	190	101,1
Ukupno	689	618	620	90,0

Izvori: Popisi stanovništva 1971—1991.

Poljoprivreda u selu obalnog područja već odavno gubi svoj značaj dominantne aktivnosti. Već prije desetak godina (1981) od svih domaćinstava koja su imala poljoprivredno gospodarstvo samo je oko 10-ak% bilo isključivo »poljoprivredno«, nešto manje (oko 8%) »mješovito« dok sva ostala, koja su imala gospodarstvo (njih oko 80%), nisu imala profesionalnog poljoprivrednika. Socioekonomska struktura domaćinstava s gospodarstvom u obalnom području jasno se razlikuje od one za cijelu republiku po izrazito manjem udjelu domaćinstva s poljoprivrednikom.⁶⁾

Tablica 4

Socioekonomski tipovi domaćinstava s poljoprivrednim gospodarstvom

(%)

Tipovi	Područje Splita	Područje Rijeke	Hrvatska
Poljoprivredno	11,8	9,4	26,7
Mješovito	9,6	7,4	18,0
Nepoljoprivredno	50,8	53,0	36,9
Bez radne snage	27,8	30,2	18,4

Izvor: Popis stanovništva 1981.

Prema prvim podacima za 1991. u dalmatinskom dijelu područja samo 54,6% a u istarsko—riječkom tek 30,2% svih seoskih domaćinstava ima poljoprivredno gospodarstvo. Broj poljoprivrednika danas je zacijelo još osjetno niži nego što je bio prije deset godina (1981).

Dvije nam se konstatacije ovdje nameću. Prva je da značajan dio seoskih domaćinstava nema poljoprivredno gospodarstvo, što znači da žive isključivo od nepoljoprivrednih djelatnosti (ili mirovine). Čak i ona koja imaju gospodarstvo u najvećoj mjeri nemaju (profesionalnog) poljoprivrednika. Ta domaćinstva posjeduju gospodarstva, njima upravljaju i na njima rade (proizvode) nepoljoprivrednici. Prema tome, selo obalnog područja ima danas razvijenu (nepoljoprivredno—poljoprivrednu) ekonomsku strukturu u kojoj poljoprivreda čini (negdje više negdje manje) značajan privredni segment.

Druga je da takvo, odnosno takva gospodarstva (vidjeli smo tablicu 2), daju vrlo značajnu proizvodnju u ukupnoj hrvatskoj poljoprivredi. Dalje, istraživanja u Dalmaciji pokazala su da proizvodnja s gospodarstva daje u mješovitim domaćinstvima 37,2% a u poljoprivrednih 20,7% ukupnih prihoda što u ukupnoj ekonomiji

5) Kada govorimo o selu i seoskom stanovništvu, onda u obalnom području bivše zajednice općina Rijeka nisu uračunate goranske općine (Čabar, Delnice, Ogulin i Vrbovsko).

6) Pojava dvojne ekonomije (poljoprivreda — nepoljoprivreda) kod domaćinstava s gospodarstvom nije baš specifikum. Navedimo samo da danas sa preko polovine američkih gospodarstava upravljaju poljoprivrednici, koji rade i u drugim djelatnostima (djelomični poljoprivrednici). Čak 72,5% poljoprivrednika Italije radi na svom gospodarstvu manje od 50% svoga raspoloživog radnog vremena, u Grčkoj 65,7% u Zap. Njemačkoj 47,2% u prosjeku za EEE 55,1% (Izvor: Agriculture European, FAO, 1991.).

seoskog domaćinstva, uzmemo li u obzir sve ostale ekonomske pogodnosti života u selu, nije beznačajno. A upravo proizvodnja ta dva tipa domaćinstava daje 68,0% vrijednosti ukupne tržišne proizvodnje svih seoskih domaćinstava.⁷⁾

Mogli bismo kazati da selo obalnog područja ima »složeniju« privrednu strukturu u kojoj poljoprivreda predstavlja značajan segment. Taj značaj proizlazi dijelom iz njezina udjela i specifičnosti u ukupnoj poljoprivredi Hrvatske, a drugim dijelom iz njezina doprinosa ekonomici seoskog domaćinstva i ekonomici sela.⁸⁾ U tom kontekstu trebalo bi promatrati njen daljnji razvoj. Dodajmo tome da selo sa svom svojom (privrednom i neprivrednom) infrastrukturu, svojim institucijama, svojim odnosima (vezama) u širem prostoru — čini sredinu u kojoj seosko stanovništvo realizira većinu svojih životnih potreba. Kako god uzeli, proizlazi da selo obalnog područja predstavlja širi okvir izvan kojega ne možemo promatrati ni poljoprivredu kao nekakav odvojeni (autonomni) segment.

Ako prihvatimo gornje konstatacije onda nam se odmah nameće novo pitanje. Koliko naše današnje selo zadovoljava životne potrebe svoga stanovništva na civilizacijskoj razini kraja dvadesetog stoljeća. Jer, o tim cjelokupnim uvjetima u selu, između ostalog, ovisit će i daljnji razvoj poljoprivrede. Odgovor na ovo pitanje i suviše je kompleksan da bi ga ovdje otvarali. Navedimo ilustracije radi — jedan mali fragment tog problema, da u dalmatinskom području od svih seoskih naselja 17,0%, a u istarsko-riječkom čak 58,3% ima manje od 100 stanovnika. To su, u pravilu, u prostoru najzabitnija i demografski najregresivnija seoska naselja. Imaju li baš sva ta naselja uvjeta za opstanak ili razvoj. Ako nemaju, što onda s njihovim stanovništvom, stvorenim i prirodnim resursima, zatečenom graditeljskom baštinom itd. Niz sličnih pitanja moglo bi se postaviti.

S posebnom težinom sva se ova pitanja postavljaju u ratom zahvaćenim područjima gdje su seoska naselja (i gospodarstva) posebno stradali. Jer, stvaranje uvjeta za život preduvjet je za obnovu i razvoj poljoprivrede.

zaključna razmatranja

Suviše je otvorenih pitanja a malo odgovora. Ako već ne možemo dati odgovore, vrijedno je pokušati formirati neke stavove.

- 1) Poljoprivreda obalnog područja, po strukturi svoje proizvodnje, predstavlja značajno bogatstvo hrvatskih poljoprivrednih potencijala. Iako se u uvjetima teške aktualne ekonomske (i ratne) krize ne mogu očekivati značajniji tržišni poticaji za njen ubrzani razvoj, adekvatnom agrarnom politikom trebalo bi iskoristiti svaku mogućnost razvoja njene specifične proizvodne strukture. U tom kontekstu i agrarnu politiku Hrvatske trebalo bi prilagoditi razvojnim potrebama (specifičnostima) svake pojedine poljoprivredne regije — regionalizirati agrarnu politiku — kako bi se njihovi pojedinačni (pa time i ukupni) poljoprivredni potencijal optimalno koristili.
- 2) Poljoprivreda je segment seoske privrede pa u tom kontekstu treba promatrati (i osmišljavati) njen daljnji razvitak. Prihvaćamo li ovakvu konstataciju onda selo treba promatrati kao složenu životnu i radnu sredinu. Time se nameće potreba izrade »strategije razvoja hrvatskog sela«⁹⁾ kao konceptualnog okvira na kojem bi se oslanjala politika razvoja i njene mjere. U tom općem konceptu privrednoga i društvenog razvitka sela agrarna politika će, po naravi stvari (jer

7) Podrobnije u autorskoj studiji »Seoska domaćinstva Dalmacije«, Institut za jadranske kulture i melioraciju krša, Split, 1991.

8) Ne bismo smjeli zanemariti činjenicu da je čitav nih »nepoljoprivrednih« aktivnosti u selu direktno ili indirektno usko vezan uz proizvodnju na gospodarstvu.

9) Ovu temu, u nešto drukčijem kontekstu, autor obrađuje u dva članka: Promjene u poljoprivredi i selu jadranskog područja Jugoslavije, i problemi daljnjeg razvoja *Glasnik poljoprivredne proizvodnje, prerade i plasmana* 3—4, 1987. I Treba li nam strategija razvoja seoske sredine *Sociologija sela*, 109/110, 1990.

se poljoprivreda izvan te sredine ne može realizirati) morati naći adekvatno mjesto, potičući i razvoj raznih oblika obiteljskih gospodarstava do krupnih poljoprivrednih poduzeća.

- 3) Stjecajem okolnosti u našem selu mi danas (grubo govoreći) možemo razlikovati dvije situacije. Jedna je situacija u selima koja nisu zahvaćena ratnim razaranja i gdje je selo, njegova privredna struktura i gospodarstvo sačuvano. Ovo je selo, na svojevrsan način, osjetilo posljedice dugoročne ekonomske krize koja je sada još i naglašenija ratnim zbivanjima. Demografsko praznjenje ovih sela usporeno je ili zaustavljeno zbog krize zapošljavanja u gradovima. Mnogi zaposleni iz sela ostaju bez radnih mjesta, a neki se nezaposleni iz gradova i vraćaju u svoje selo jer u gradu ne mogu živjeti. Sve su veći (negdje i veliki) »slobodni« radni kapaciteti sela. Postavlja se pitanje kako proizvodno valorizirati taj »višak« raspoloživog rada u selu i korisno ga angažirati u razvoju sela, poljoprivrede i općenito u privrednom razvoju Hrvatske. Imamo situaciju u kojoj ocjenjujemo da imamo znatno više slobodnih radnih kapaciteta nego raspoloživog kapitala. Prilike nisu istovjetne, pa bi i svaku moguću opciju trebalo pažljivo istražiti.

Druga je situacija u područjima koja su zahvaćena ratnim razaranja, gdje su sela razrušena, gospodarstva uništena a stanovništvo prognano. Unatoč općem stavu da obnova porušenog područja mora biti u funkciji razvoja, što znači da bi se svi zahvati obnove trebali temeljiti na razvojnoj racionalnosti (dugoročnoj ekonomskoj opravdanosti) bit će nemoguće zanemariti sve one humane, socijalne, pa i političke aspekte koji će obnovu života u tim područjima pratiti. S time treba računati. No, unatoč tome, čini nam se da bi svaki »projekt povratka«, u svom dijelu obnove privrednog života, morao sadržavati segment (ocjenu) dugoročne ekonomske efikasnosti koja bi poslužila kao element prosudbe ukupne validnosti projekta.

U obnovi poljoprivredne proizvodnje, između ostalih, izdvojili bismo onaj problem koji nam se čini od temeljnog značaja. Naime, vrlo je vjerojatno da će se na ovom području javiti tendencija povećanja neobrađenih površina (neki se prognanici — vlasnici zemljišta neće vratiti, neki će iz područja odseliti, neki zbog starosti ili drugih razloga neće biti voljni ni u mogućnosti obraditi svoje zemljište). Čini nam se da bi bilo važno, već sada, razmišljati i razraditi modalitete kako omogućiti onim povratnicima koji to žele (a takvih će biti) da »preuzmu« to zemljište i na njemu organiziraju proizvodnju. Ovaj »projekt« (obrada napuštenih površina morao bi istodobno ispuniti nekoliko zadataka: (a) potaknuti proizvodno iskorištavanje svih raspoloživih obradivih površina (nacionalni interes), (b) pridonijeti proizvodnom angažiranju raspoloživih radnih kapaciteta i (c) omogućiti svim onima koji imaju volje i snage, da šire svoje gospodarstvo, i to bi omogućilo postepeno jačanje grupe »ekonomski održivih« gospodarstava. Teško je, ovaj čas, procijeniti moguće efekte ovog »projekta« ali nam se čini da bi o njemu bilo vrijedno razmišljati. Uostalom, jednim istraživanjem njegov domet mogao bi se testirati.

Josip Defilippis

The role of agriculture and the village in the development of coastal Croatia

Summary

Thanks to the very well developed tertiary sector, the GNP of coastal Croatia participates in Croatia's overall GNP more highly than does its population (35.5% and 30.6%). Agricultural production, on the other hand, is much more poorly represented. The value of agricultural production rests on its complementary characteristics with a high proportion of Mediterranean cultures. The agrarian policy of Croatia should thus be of a regional character, and adapt its production structure to the natural conditions that favour it.

In recent years the decades-long decrease of the rural population of coastal Croatia was greatly mitigated, and in some areas even stopped. In the villages, however, non-agricultural households, i.e. households that have no active farmers, prevail. Thus the strategy for the development of the village as a social, economic and cultural environment in which agriculture occupies only one segment must start from the totality of village life as it is, not only from conditions for fostering agricultural production. This kind of development will then activate the existing potentials for agricultural development, too.

In rural areas that suffered war destruction »projects« for activating agricultural production should bear in mind long-term economic efficiency, and should, among other things, promote the creation of »economically feasible« farms. Answers should already now be sought to prevent the possible tendency towards the spreading of uncultivated areas. ■

Rôle de l'agriculture et de la campagne dans le développement des régions côtières de la Croatie

Résumé

La contribution des régions côtières au produit social de la Croatie est proportionnellement plus importante que sa part de population (35,5%—30,6%) grâce aux activités très développées du secteur tertiaire. La production agricole est en revanche beaucoup moins représentée, mais elle a quand même une certaine importance de par son caractère complémentaire qui met un fort accent sur les cultures méditerranéennes. C'est pourquoi la politique agraire en Croatie devrait avoir un caractère régional et s'adapter à la structure de la production aussi bien qu'aux conditions naturelles sur lesquelles elle est basée.

Ces quelques dernières années, on note un ralentissement du dépeuplement agraire des régions côtières. Dans certaines régions on constate même un arrêt de ce dépeuplement. Dans les villages, cependant, dominent des ménages non agricoles, c'est-à-dire ceux où il n'y a pas un seul agriculteur actif. La stratégie du développement de la campagne, en tant qu'espace social, économique et culturel où l'agriculture n'est qu'un segment, doit être basée sur les conditions de la vie rurale dans sa totalité et pas uniquement sur les conditions propices à la production agricole. Un tel développement stimule les possibilités existantes favorables à l'agriculture.

En ce qui concerne les régions rurales touchées par la guerre, les »projets« destinés à l'activation de la production agricole devraient tenir compte d'une efficacité économique à long terme, ce qui permettrait de créer, entre autres, des exploitations »économiquement stables«; par ailleurs, il faudrait d'ores et déjà commencer à ce demander comment palier les éventuelles tendances à l'accroissement des surfaces non-labourées. ■